

Моральне виховання дітей, за переконанням С. Русової, може бути ефективним лише тоді, коли воно має цілеспрямований характер, здійснюється систематично з наймолодшого віку дитини та ґрунтується на національній основі.

Таким чином, моральні категорії стають предметом додаткової уваги в складні епохи криз, війн, пандемій, коли матеріальні цінності втрачають актуальність. Протягом тисячоліть моральне виховання прямо пропорційно пов'язували з рівнем знань людини, або вважали його результатом наявності загальнолюдських якостей та сформованого характеру. Ця тенденція неявно існує в сучасному світі, але ускладнюється зміною системи цінностей, зменшенням кількості живого спілкування та домінуванням онлайн комунікацій, пришвидшенням темпу життя.

Література

1. Пандемія всередині пандемії. Як карантин в Україні впливає на домашнє насильство. URL:<https://hromadske.ua/posts/pandemiya-vsereдини-pandemiyi-yak-karantin-v-ukrayini-vplivaye-na-domashnye-nasilstvo>
2. Кількість скарг на домашнє насильство зросла на 40%. Це понад сто тисяч викликів за пів року. URL: <https://hromadske.ua/posts/kilkist-skarg-na-domashnye-nasilstvo-zrosla-na-40-se-ponad-sto-tisyach-viklikiv-za-piv-roku>
3. Ващенко Г. Загальні методи навчання: підручник К. : Укр. Видав. Спілка, 1997. – 415 с URL:
4. http://www.ecatalog.name/x/x/x?LNG=&P21DBN=KNLU&I21DBN=KNLU_PRINT&S21FMT=fullw_print&C21COM=F&Z21MFN=29060

УДК 159.9

Вишньовський В., канд. психол. н., доц.

Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАДАПТАЦІЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Vyshnevsky V., Ph. D., Assoc. Prof.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL READAPTATION OF PARTICIPANTS OF COMBAT

Зростання в усьому світі стихійних лих, міжнаціональних та міжрегіональних конфліктів призводить до значного збільшення чисельності жертв цих подій та військових котрі потребують соціально-психологічної реадaptaції до мирного життя. Будь-яка війна для суспільства несе багато наслідків: економічних, політичних, соціальних, психологічних тощо. При цьому найбільшого масштабу набувають відстроченні наслідки війни, які впливають не тільки на фізіологічне, духовне здоров'я, а й на соціальне та психологічне. Маючи особливий життєвий досвід військовослужбовці не усвідомлюючи це, роками можуть носити тягар болю від пережитого. Залежно від особистісних якостей одні справляються з цим болем, іншим необхідна психологічна допомога та соціально-психологічна підтримка протягом всього життя. Актуальним постає питання визначення шляхів які допоможуть учасникам бойових дій швидше реадaptуватися до життя після війни.

Вивченням питань соціально-психологічної адаптації займалися такі науковці, як Г. Андрєєва, Ю. Бохонкова, Н. Завацька О. Зотова, С. Зражевський Т. Кабаченко, В. Кислий, Ю. Клейберг, І. Кон, І. Кряжева, І. Милославова, Б. Паригіна, А. Петровський, Ж. Піаже, О. Самохвалова, О. Сафін О. Ткачишина, О. Урбановіч, М. Ярошевський. Питання реадaptaції учасників бойових дій досліджували С. Басараб, О. Буковська, В. Гічун, О. Друзь, А. Караян, В. Князевич, М. Кравченко Л. Кудрик, А. Кучер, І. Лубківський І. Мульована М. Мушкевич, О. Сироп'ятов, В. Синишина, Ю. Сурмяк, О. Тополь, А. Чаплигін та інші. Науковці трактують соціально-психологічну

реадаптацію учасників бойових дій як повторне звикання до суспільства, як соціальний та психологічний розвиток особистості. Завдання держави побудувати комплексну систему забезпечення реабілітації учасників бойових дій, з врахуванням досвіду практичних психологів, волонтерів та міжнародної спільноти. Проведенні в цій галузі дослідження дозволяють говорити про посттравматичні стресові розлади (ПТСР) які виникають через пережитий стрес. Однак, саме ці посттравматичні стресові розлади є тими відтермінованими наслідками психологічної травми. Вони впливають головним чином на психічне здоров'я учасників бойових дій, на їх ціннісні орієнтації, на психоемоційну стабільність, світогляд. Після пережитої психологічної травми у людини виникають порушення у всіх сферах життя, а саме, фізіологічній, психологічній, соціальній, відбуваються стійкі особистісні зміни, виникають труднощі професійного становлення, міжособистісної взаємодії та комунікації. Як наслідок це призводить до формування специфічних сімейних відносин та особливих сценаріїв життя які можуть впливати на подальше життя як самого військовослужбовця, так і його оточення. Все це знижує ефективність життєдіяльності учасника бойових дій. В соціальній сфері, як показують дослідження, учасники бойових дій переживають кризу ідентичності, яка проявляється в нездатності проявляти себе в соціальній взаємодії, де особистість може самореалізуватися, в неспроможності вирішувати власні життєво важливі питання, в відчуженості та втраті здатності до співпереживання. Багато учасників бойових дій скаржаться на нерозуміння їх в сім'ї, в суспільстві, в міжособистісному спілкуванні та на роботі. Інколи зміни в психіці настільки суттєві, що навіть батьки не впізнають своїх дітей. Колишнім учасникам бойових дій, через труднощі в соціально-психологічній реабілітації до умов мирного життя притаманна конфліктна поведінка, небажання йти на компроміси, бажання вирішувати проблемні питання в мирному житті силовими методами. Їх екстремальний досвід незатребуваний в мирному житті, а відмовитись від нього вони не можуть (принцип незворотності розвитку психіки). Тому будучи рішучими, ініціативними, винахідливими, маючи здатність в складних ситуаціях діяти самостійно, вони стають незручними для керівництва, саме через свою самостійність, сміливість та фронтовий максималізм. Тобто ті якості, завдяки яким вони вижили.

Основну психотравмуючу роль має бойовий стрес, тривале перебування військовослужбовців під його дією. Хоча саме в бойових умовах він допоміг вижити, в мирний час наслідки його дії заважають реабілітуватися до життєдіяльності. Учасники бойових дій, у яких спостерігаються реакції дезадаптації, їх батьки та члени сімей, потребують психологічної допомоги. Надання цієї допомоги можливе у центрах соціально-психологічної адаптації, на умовах комплексної, систематичної роботи і з учасниками бойових дій, і їх родичами. Психологічна допомога включає такі напрями: «діагностика особливостей адаптації та поведінки до умов мирного життя, психоемоційного стану, синдрому соціально-психологічної дезадаптації; психологічне консультування (індивідуальне та сімейне); психокорекційна робота з метою виправлення тих особливостей психічного розвитку, які за прийнятою системою критеріїв не відповідають оптимальній нормі; навчання навичкам саморегуляції – прийомам зняття напруженості за допомогою релаксації, аутотренінгу і іншим методам; соціально-психологічні тренінги з метою підвищення адаптивності військовослужбовця і його особистісного розвитку; допомога в професійному самовизначенні, профорієнтація в цілях перенавчання та подальшого працевлаштування» [3, с. 70].

В комплекс психологічної допомоги входить психологічна реабілітація яка найчастіше складається з чотирьох етапів: 1. Діагностичного – вивчаються наявні у військовослужбовця психологічні проблеми, оцінюється ступінь їх впливу на психічне

здоров'я: а) визначення складу та вираженості негативних психологічних наслідків бойового стресу; б) дослідження причин їх виникнення та прояви рецидивів; в) встановлення ефективності способів саморегуляції військовослужбовця з психологічними наслідками бойового стресу; г) визначення психологічних методів та доцільності їх використання конкретному військовослужбовцю; 2. Психологічний етап – використання конкретних методів впливу на психіку реабілітованих військовослужбовців; 3. Реадаптаційний етап – необхідний для проведення специфічної реабілітації; 4. Етап супроводу – спостереження за військовослужбовцями, їх консультування та, при потребі, надання їм додаткової психологічної допомоги після етапу психологічної реабілітації [2, с. 138]. Також в центрах соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій можна отримати різну фахову допомогу: медичну реабілітацію військовослужбовців (особливо, інвалідів); соціально-психологічну адаптацію учасників бойових дій та членів їх сімей; соціально-психологічну підтримку військовослужбовців і членів їх сімей; профконсультування, підвищення кваліфікації за цивільними спеціальностями, професійна перепідготовка; сприяння в працевлаштуванні; соціально-правовий захист [8, с. 60].

Таким чином, реабілітація учасників бойових дій, передбачає супровід фахівців різних напрямків, які сприяють психологічній допомозі, медичній реабілітації, правовій підтримці та соціальному захисту, і сприянню у працевлаштуванні. Тому, саме комплексний підхід та психологічна підтримка, сприятимуть успішній адаптації учасників бойових дій.

Література

1. Буковська О.О. Психологічна допомога сім'ям військовослужбовців, які повертаються із зони бойових дій / О.О. Буковська // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка. – Серія: Психологічні науки. – 2016. – №128. – С. 29–32.
2. Буряк О.О., Гіневський М.І., Катеруша Г.Л. Шляхи та методи реабілітації осіб з «військовим синдромом» та посттравматичним стресовим розладом. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. 2015. № 3(44). С. 137–141.
3. Кучеренко С.М., Хоменко Н.М. Організаційні особливості соціально-психологічної адаптації військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, до умов мирного життя. Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 21. Харків : НУЦ-ЗУ, 2017. С. 66–74.
4. Ми пережили: техніки відновлення для сімей, військових, цивільних та дітей: практичний посібник для внутрішньо переміщених осіб, демобілізованих та їхніх сімей / за наук. ред. Г.В. Циганенко. – К. : ЛОГОС, 2016. – 202 с.
5. Музичко Л.Т. Подолання посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, ПП «Медобори – 2006», 2017. Вип. 10. С. 289–299.
6. Мульована М.І. Методи психологічної допомоги учасникам АТО / М.І. Мульована // Вісник Чернігівського національного технологічного університету. Серія: Психологічні науки. – 2014. – №10(14). – С. 114–116.
7. Сафін О.Д. Реабілітація та реабілітація учасників бойових дій: психологічний аспект / О.Д. Сафін // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Військово-спеціальні науки. – 2016. – №1 (34). – С. 38–43.
8. Чапляк А.П., Романів О.П., Надь Б.А. Основні напрямки реабілітації учасників бойових дій. Україна. Здоров'я нації. 2018. № 3/1(51). С. 59–61.